

Úvodem: Spisovatel jako veličina ekonomická

Pavel Janáček

Estetická či kulturní hodnota literárního díla není totožná s jeho hodnotou ekonomickou. Vzájemný poměr obou těchto hodnot může být nejrůznější (a vždy se kromě toho i s časem mění), jen zřídkakdy je však mezi oběma – přinejmenším v naší době, zahájené osvícenstvím – pocitována uspokojivá shoda. Typický je, a to nejen v převážně nevelkých literárních kulturách střední Evropy, kde jazyková izolace, relativní nedostatek bohatství a vratkost společenských elit i omezený geografický prostor stanovují lokálním literárním trhům poměrně úzké hranice, pocit nepoměru v neprospěch hodnoty estetické či intelektuální, a tím i pocit negativního dopadu ekonomických motivací na oblast literárního jednání. Existují stereotypní zobrazení tohoto nepoměru mezi estetickou hodnotou či hodnotou kulturního přínosu a ekonomickým potenciálem literárního díla. Jedno praví, že na literatuře se vydělat nedá, tj. její kvality nelze přenést do světa ekonomické směny a realizovat na jejich základě adekvátní nebo dokonce mimořádný ekonomický výnos. Podle druhého, komplementárního stereotypu není to, na čem se vydělává, literatura. Třetí stereotyp konečně tvrdí, že pokud již se určitému dílu podaří prolomit zmíněné bariéry ekonomické realizace, tím kdo z něj profituje, není autor. Místo něj buď zisk inkasují za jeho života jiní (obvykle nakladatelé či vydavatelé), nebo se ho ani nedožije. Averte k ekonomickým rozměrům literárního jednání, znovu a znovu projevovaná moderními literáty včetně těch českých, pramení v tomto stereotypu oběti, který je negativním ideálem, projekcí i zkušeností zároveň. A pak ještě v situaci kapitalistické společnosti, která i literární práci důkladně komodifikovala, takže o její ekonomické hodnotě začalo prostřednictvím literárního trhu rozhodovat neosobní publikum: v očích kritiků nebo outsiderů tohoto systému „masa“ či „dav“, jehož kvanta nemohou být mírou literárních kvalit.

Kořeny nevyhnutelných konfliktů mezi ekonomickými na jedné a estetickými či kulturními motivacemi literárního jednání na druhé straně tkví zřejmě v „rozštěpenosti sfér“ moderního života, o níž mluví Daniel Bell, v různosti principů, jimiž se řídí ekonomika, kultura a politika (od ní dále odhlížíme). „*Analyticky tedy dělím společnost na technickoekonomickou strukturu, politický systém a kulturu,*“ praví Bell ve své knize *Kulturní rozpory kapitalismu*. „*Tyto oblasti jsou vzájemně nesourodé a mají odlišný rytmus změn: řídí se odlišnými normami legitimujícími odlišné, často i konfliktní typy*

chování.“ Osou technickoekonomické sféry je podle Bella princip funkční racionality a úspornosti; změna je tu řízena hlediskem produktivity a spočívá v nahrazení procesu méně produktivního procesem produktivnějším, takovým, jenž dosahuje vyšší efektivity, vyšších zisků a nižších výdajů. Sféra kultury – pro Bella sféra symbolických forem sloužících k odhalování a vyjadřování smyslu lidské existence – má pak být orientována na maximální vyjádření a přetváření individuálního Já s cílem dosáhnout seberealizace a naplnění. Na rozdíl od sféry ekonomické racionality tu neexistuje jednoznačný princip změny a namísto pokroku ve smyslu náhrady méně dokonalých či méně obsažných forem dokonalejšími a obsažnějšími jsme zde svědky neustálého rozšiřování permanentního depozitáře estetické zkušenosti: „...kultura podstupuje věčné *ricorso* – návrat k prapůvodním lidským existenciálním otázkám a obavám“, „různé doby někdy nalézají různé odpovědi anebo přetavují tytéž odpovědi do nových estetických forem“. Totéž Bell říká výstižným příkladem: „*Boulez není ‚náhradou‘ za Bacha*“ (BELL 1999: 9–17, 36–40).

Konflikt ekonomické a kulturní sféry uvádí jako pořadající princip moderní literární kultury i jedna z nevlivnějších teorií současnosti, koncepce literárního pole Pierra Bourdieua, vytvořená tímto francouzským sociologem k popisu strategií a motivací literárního jednání v kontextu 19. a 20. století. Prostor literatury spoluorganizuje podle ní napětí mezi tržní logikou, s níž se konformizuje jedna část literární produkce, a autonomní logikou moderního umění, která na opačném konci literárního pole staví literární hodnotu do protikladu k materiálnímu úspěchu a velí shromažďovat výhradně takové symbolické hodnoty, jež nejsou v danou chvíli směnitelné za hodnoty ekonomické (srov. JANÁČEK 2005). Úvodem zmíněná averze moderních básníků ke světu kapitalistické ekonomiky nabývá v tomto teoretickém pohledu systematické povahy, ukazuje se jako signál jednoho z modelů autorského jednání v určité historické konstelaci literární kultury. Je přitom relativizována nejen historicky, ale i synchronně, neboť i v kontextu literárního pole 19. a 20. století existují souběžně modely autorského jednání jiné, v různé míře s principy panujícího ekonomického systému souhlasné. Pokud bychom se měli pokusit o příklad, není jenom Baudelaire či Flaubert, ale i Dumas nebo Sue, a Ladislav Klíma nenahrazuje ani Karla Čapka, ani Jaromíru Hüttlovou. Jak vidět, vztahy mezi literárním a ekonomickým jednáním, přesněji kulturními a ekonomickými motivacemi literárního jednání, se averzí popsanou zde v úvodním odstavci zdaleka nevyčerpávají a i jejich zohlednění v rámci literární historie vyžaduje další promyšlení, kvalifikované jak poznatky literární vědy, tak i ekonomie.

Zájem o ekonomické souvislosti literárního života není přirozeně nový a systematické zkoumání příslušných fenoménů lze sledovat již po desítky let. V poslední době však zájem o ně ožívá spolu s tím, jak literární historie integruje tzv. vnitřní a vnější metody literární analýzy, „historizuje“ se a „kulturalizuje“, a jak zároveň další společenskovední obory podléhají svému tzv. jazykovému obratu. V jarním čísle časopisu *New Literary History* z roku 2000, které bylo celé věnováno právě průsečíkům literární vědy a ekonomie, specifikoval ekonom Gregory P. La Blanc čtyři směry, jež jsou podle něj v současném setkávání hospodářských a literárních dějin přítomné i plodné.

První směr, který La Blanc nazývá ekonomii v literatuře, sleduje tematizaci ekonomických idejí v literárních textech i to, jak se tyto ideje v průběhu doby mění. Druhý, nazývaný ekonomikou literatury, se zabývá tím, jaké jsou a jak se mění způsoby produkce literatury. V centru tohoto přístupu leží představa literatury jako něčeho, „co je produkováno s vynaložením práce a kapitálu a co je prodáváno a kupováno na trhu, obvykle v určité materiální formě, jako je kniha“. Ke zkoumaným problémům náleží „vzestup a pád patronátu, rozšíření literárního trhu“ atd. V rámci třetího směru slouží ekonomie literárním studiím jako metafora: literatura je zde vnímána jako produkce nikoli fyzických textů, ale symbolických významů, jejichž směna je nahlížena coby ekonomika svého druhu. Konečně čtvrtý směr pohlíží na ekonomii jako na literaturu, resp. na soubor určitých rétorických prostředků. Literární analýze jsou zde podrobovány přesvědčovací strategie užívané ekonomy různých dob, tropy, metafory či modely, které se v ekonomických textech objevují (srov. LA BLANC 2000: 358–359).

Je zřejmé, že polovina ze čtyř La Blancem popsaných směrů využívá literárněvědných metod pro analýzu ekonomického myšlení, chování a jejich dějin, zatímco zbývající dva naopak vtahují ekonomická hlediska do studia literatury. Jeho „ekonomii literatury“ můžeme přitom bez větších rozpaků ztotožnit nejen s velkou částí toho, čím se dnes zabývají dějiny knihy a dříve knihověda v průsečíku s kulturní historií, ale i s tradičním směrem výzkumů ekonomických fenoménů v literární historiografii. Vůdčí postavou těchto výzkumů byl v prvních poválečných desetiletích v angloamerickém prostředí literární historik William Charvat (1905–1966). Tento badatel věnoval většinu svého úsilí tomu, aby se zájem literární vědy o dění probíhající po linii autor – čtenář rozprostřel do plochy, rozšířil o třetí úběžník – o komplexní organismus knižního obchodu a časopisectva, respektive o vztahy a podněty, které mezi knižním obchodem, čtenářstvem a autory vznikají a společně formují dobovou literární komunikaci. „V tomto trojúhelníku,“ napsal Charvat v roce 1949 v polemice s René Wellkem (jde o mnohokrát citovanou přednášku *Literární ekonomie a literární historie*), „probíhá kulturní síla (force) nebo vliv oběma směry. Na knižní obchod působí jak spisovatel, tak čtenář; jejich nároky jsou v procesu příjmu knižním obchodem interpretovány, a tím i proměňovány. Obdobně lze říci, že spisovatel a čtenář poroučejí knižnímu obchodu a knižní obchod zároveň poroučí jim.“ V odpověď na Wellkovu námitku, že jeho přístup „materialistický“ přístup neumožňuje přiblížit se „dějinám literatury jako umění“, vyzdvihl tehdy Charvat hledisko komunikačního jednání probíhajícího mezi různými aktéry literární situace v konkrétní historické chvíli. „*Literární historie se příliš zaměřuje pokusy dokázat, že spisovatelé minulosti volali dostatečně hlasitě, aby je slyšela budoucí pokolení. Měli bychom se více starat o to, abychom se dozvěděli, jak daleko jejich hlasy doléhaly v jejich vlastní generaci, a také – což je neméně důležité – zda jim jejich generace odpovídala*“ (CHARVAT 1992: 283–284).

Na Charvatovy podněty dodnes navazují nejen historikové knihy či – vyjádřeno způsobem srozumitelným v českém kontextu – literární sociologové klasického stříhu, ale i badatelé seskupení kolem interdisciplinárního projektu tzv. nové ekonomické kritiky, jehož počátky spadají na přelom 80. a 90. let 20. století. Jde o literární vědce, kulturní kritiky a ekonomy, jejichž společný teoretický a historický zájem manifestoval

sborník tříadvaceti studií s metodologickým úvodem editorů *The New Economic Criticism* (OSTEEN – WOODMANSEE 1999).¹ Rozmanité badatelské přístupy, představené v tomto sborníku, přesahují dalece hranice tradiční charvatovské ekonomie literatury a rozbíhají se do všech čtyř směrů načrtnutých La Blancem. Samu ekonomii literatury se přitom pokoušejí artikulovat poněkud jinak, a to nejen ve smyslu akcentování „metaforických trhů“ „symbolické“, tj. jazykové „ekonomiky“. Americká literární historička Elizabeth Hewittová v jednom z posledních příspěvků na dané téma, v jehož úvodu se za dosavadním přínosem nové ekonomické kritiky ohlíží, přitaká v dávné polemice mezi Charvatem a Wellekem o úkolech literární historie prvním z klasiků: „*Mohli bychom nalézt lepší formulaci pro badatelské zaměření amerických literárních vědců posledních dvaceti let než tu, kterou v roce 1949 nabídl Charvat?*“ (Na mysli má jeho apel ke studiu dobové literární komunikace, citovaný výše.) Slabinu Charvatova přístupu, ale paradoxně i velké části nové ekonomické kritiky spatřuje Hewittová v přetrvávajícím oddělování a antagonizaci literární a ekonomické praxe. „*I když americká literární věda v průběhu posledních třiceti let položila důraz na trh – na trojúhelník vztahů mezi autory jako producenty, čtenáři jako konzumenty a knižním obchodem jako distribučním systémem – nezbavilo se toto pole úplně svého v zásadě antagonistického postoje k ekonomickému světu, který je tak důležitý pro produkci studovaného archivu. Neznamená to samozřejmě, že by se váhalo, zda mluvit o ekonomických tématech – o trzích (komerčních nebo jiných), o směně zboží, o vlastnictví, mzdách, měně, práci a jejich kompenzacích, o ustavování hodnoty a vkusu. Kolem takových témat se badatelé přímo rojí. Avšak byť tu existuje imperativ mluvit o ekonomickém světě a být se jasně počítá s tím, že literát je rovněž homo economicus, nad tím, jak dosáhnout průsečíku obou disciplin, lomíme mnohdy rukama.*“ Podle Hewittové jsou mezioborové průniky literární vědy a ekonomie dosud zásadně problematické. A „*manželství*“ těchto dvou vědních oborů náleží prý mezi „*interdisciplinárními spojeními*“ k těm „*nejdivočejším*“. Úměrně tomu nepřineslo zatím trvalejší řešení: „*Ohlédneme-li se za dějinami literární vědy, vidíme buď tvrzení (demands), podle nichž jsou ekonomické motivy s kulturní produkcí do té míry propleteny, že je nelze rozlišit, nebo čteme litanie prosazující nezávislost literatury na zkázonosné komerci*“ (HEWITT 2009: 618). Hledání prostoru a metod plodné spolupráce literární vědy a ekonomie tedy stále pokračuje.

Přítomná kniha, jejíž titul připomíná slib almanachu *Vesna* z roku 1837 zajistit příspěvatelům tohoto tiskového podniku finanční odměnu za jejich literární práci² a navrácí nás tak do období, kdy se i v české kultuře s jejím mírným opožděním za centry západní Evropy ustavovaly honorářové zvyklosti obvyklé v moderní éře, se k tomuto hledání připojuje. Její zaměření bylo přitom záměrně zvoleno velmi úzce. Z hlediska La Blancovy taxonomie se kapitoly naší knihy věnují převážně jen ekonomii literatury. Ze všech možných souvislostí mezi hospodářským systémem, finančními toky a literární komunikací se přitom autoři předložených studií dotýkají jediného úseku: ekonomiky spisovatelské profese, jejích právních, kulturních a literárněhistorických souvislostí.

1) O tzv. nové ekonomické kritice informovala na sympoziu „Autor a peníze. Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století“, Praha 2007, v netištěné přednášce Jiřina Šmejkalová.

2) Slib je citován ve studii Lenky Kusákové, zde na s. 68.

V centru našeho zájmu tedy obvykle není například nakladatelský nebo knihkupec-
ký podnik jako ekonomická jednotka par excellence ani třeba ekonomické souvislosti
čtenářství (problematika volného času, cen knih a časopisů a dalších nákladů čtení,
jakož i vliv těchto nákladů na volbu literárního materiálu), ale vždy autor. Zajímá nás
způsob, jímž autoři získávají komoditu zvanou peníze a vztahují se k literárnímu trhu
nebo k jiným dostupným institucím financování spisovatelské profese, zajímá nás
právní ochrana jejich nároků, intervence státu nebo občanské společnosti do literární
ekonomiky, a konečně i to, jak konkrétní autoři v rámci své domácnosti se vzácnou
komoditou peněz zacházejí. Časový rámec všech studií tvoří období od druhé poloviny
18. století do současnosti. Jde o období, kdy se instituce autora a s ní propojené právní
a ekonomické mechanismy zformovaly do té podoby, jak je známe dnes. Přesněji řeče-
no, jak fungovaly do nástupu internetu, který si dost možná – tak jako všechny dřívější
inovace ve světě médií – v nedaleké budoucnosti vynutí jejich adaptaci či transformaci.

V intencích mikroekonomie, tedy té části ekonomické vědy, která se zabývá chová-
ním a rozhodováním jednotlivých subjektů hospodářského života, nás autor zajímá
po stránce produkce a spotřeby ekonomických hodnot a dopadu těchto aktivit na jeho
jednání v rámci literárního systému. Účetně řečeno, jde nám o to, jakých příjmů a od-
kud, na úkor jakých činností či majetkových statků autor nebo jeho domácnost do-
sahují (nemusí jít jen o příjmy finanční, ale také například naturální nebo dokonce
symbolické). A na druhé straně, zač a jakým způsobem tyto prostředky autorova do-
mácnost vydává. Na straně příjmů nás pak nutně zajímá jednak podíl těch příjmů, jichž
autor dosahuje z literární činnosti, na celkové bilanci jeho domácnosti, a dále typolo-
gie, skladba a dynamika těchto literárních příjmů samých. Je přitom zřejmé, že právě
zde se systém literární komunikace nejvíce proniká s hospodářským systémem jako
takovým. Pokud se zaměřujeme na ten individuální uzel literární komunikace, který
svým jednáním obsazuje či vytváří autor, vstupujeme do ohniska konfliktu obou těchto
sfér, ekonomické a kulturní, konfliktu pro moderní literaturu, jak jsme již uvedli, tolik
příznačného. Proč tomu tak je?

Estetické, intelektuální, ekonomické a sociální podněty a souvislosti váží při svém
rozhodování každý účastník literární komunikace. Čtenář se rozhoduje, zda má záro-
veň čas, peníze i zájem, aby si koupil určitý časopis nebo knihu nebo jiné médium, zda
disponuje prostředky, které ho potěšení nebo poznávací zisk z četby bude stát, a zda
mu toto potěšení za požadované prostředky i námahu stojí. Nerozhoduje se přitom
jen mezi tím, zda číst, nebo nečíst, ale i mezi různě ekonomicky a časově nákladný-
mi distribučními kanály – vždyť kromě knihkupectví může rovněž navštívit knihovnu
nebo, jestliže na kýžený zážitek nespěchá, vypůjčit si příležitostně daný titul od přátel
či známých. Podobně nakladatel zvažuje, zda se mu prostředky investované do vydání
určitého literárního díla vyplatí, anebo ne; v úvahu přitom, a to v závislosti na vlastní
pozici v literárním poli, bere jednak zisky ekonomické, jednak symbolický přínos v po-
době kulturní a sociální prestiže, jež je s vydáním určitého autora spojena (a přirozeně
také morální hodnotu, kterou má toto jednání jen a jen pro něj osobně).

Byť takto dochází k poměrování ekonomických a literárních hodnot ve všech uzlech
literární komunikace, situace autora se jeví přeci jen jako specifická. Ve svém detailním

nárysu systému literární komunikace a logiky literárního jednání na to upozorňuje německý literární teoretik Siegfried J. Schmidt. U všech aktérů této komunikace, respektive u všech čtyř rolí zabezpečujících literární proces (producent, recipient, zprostředkovatel a postproducent, tj. ten, kdo vytváří literární metatexty, adaptuje literární díla pro další média apod.), které Schmidt ve své koncepci rozeznává, je na nejobecnější rovině uvažován vstup ekonomických faktorů („všeobecného ekonomického řádu společnosti“) do rozhodování a jednání příslušného aktéra. Jaká je konstelace těchto faktorů s ostatními podmínkami a předpoklady literární komunikace v dané společnosti a v dané době, to už je podle Schmidta otázka pro cílený empirický výzkum. Ten by se, pokud nás zajímá ekonomika literatury, měl zaměřit na individuální situaci nositele příslušné role, v našem případě autora (zda provozuje literární práci jako profesi nebo mimo své povolání; jaké jsou jeho vyhlídky na finanční odměnu za literární výkon nebo jaké má možnosti podpory z patronátu či mecenátu; jaké je jeho postavení vůči literárnímu trhu; jaká média má ve svém dosahu; jaká představa spisovatele vládne ve společnosti, kde působí; jaké je jeho rodinné a sociální zázemí atd. atd.). Zároveň však podle Schmidta jedině v případě autora (role produkce) promlouvají do vztahu ekonomických a kulturních předpokladů tvorby dva principy: ekonomické motivy nedominují autorovu jednání v té míře jako jednání jiných aktérů literární komunikace a součástí literárního kánonu se obvykle stávají ti spisovatelé, kteří ve své tvorbě upřednostnili motivace literární (estetické či kulturní):

„1. Dějiny literatury ukazují, že nadstavba platná v ekonomickém sektoru nemusí ostatním faktorům dominovat. Autoři jsou dokonce známi tím, že podřazují své přirozené potřeby (např. uspokojení hladu či touhy po reprodukci) potřebám kulturním, když odmítají takovou podporu, jež by jim vzala svobodu tvořit.

2. Dějiny literatury zároveň ukazují, že kulturní sektor byl obvykle vysoce zdůrazňován těmi autory, jejichž díla byla akceptována jako součást literárního kánonu“ (SCHMIDT 1982: 116–117).

U jiných aktérů – rolí – literárního systému takto vysoký stupeň rezistence vůči kritériím ekonomické sféry podle Siegfrieda J. Schmidta nenalzáme. Na příkladu nakladatelského průmyslu v tehdejší západní Německu (práce vznikala na přelomu 70. a 80. let 20. století) dokládá, že ekonomické faktory v rozhodování mediátorů literatury přinejmenším od vzniku kapitalistického knižního trhu jednoznačně převažují. Rozlišuje přitom kategorii „velkých“ a „malých“ nakladatelských podniků, z nichž pouze ty druhé, představující ovšem již samy o sobě doplněk systému, nejsou řízeny kritériem maximalizace zisku, ale „*estetickými motivy*“ – jak však Schmidt jedním dechem dodává, „*estetickými motivy považovanými za ekonomicky uskutečnitelné*“ (TAMTÉŽ: 132).

Asymetrie, kterou takto v hierarchii motivů literárního jednání u jednotlivých aktérů komunikačního procesu německý teoretik definuje, stojí za obecnou vlastností literárních trhů či ekonomik literatury. Tím, kdo zde na realizované transakce v celkovém úhrnu „doplácí“, měřeno kritérii vládnoucího hospodářského řádu, je autor. Právě jeho rozhodování má totiž více než rozhodování jiných účastníků tendenci podléhat nadvládě kulturních či morálních motivů, právě on investuje do literárního jednání nejvíce, aniž by vyžadoval, že se mu tato investice vrátí v hodnotách ekonomicky relevantních.

Jestliže v tomto úvodním slově často zdůrazňujeme zvláštní situaci nevelké literární kultury, pak s vědomím, že jen vyostřuje rozpor takto přítomný v každé ekonomice literatury. Každý literární trh je zřejmě dotován nejprve autory samými, až poté jinými účastníky literárního procesu.³

K notoricky známým faktům literární i kulturní historie patří, že autor či autorství nejsou strukturou transhistorickou, historicky nezávislou a neměnnou. Jinak je autorství projevováno, motivováno, reprezentováno a právně regulováno, ale rovněž ekonomicky realizováno ve středověké kultuře, jinak v raném novověku a jinak v době moderní, do hloubky poznamenané romantickou představou autora jako jedinečné individuality vydělující se svým géniem z přediva profánních vztahů. Dnešní autorské právo a pojetí honoráře jako spravedlivého podílu autora na ekonomickém výnosu vlastní práce se – v návaznosti na vývoj započatý všude v Evropě objevem knihtisku – konstituovaly v průběhu 18. a první poloviny 19. století; tehdy se také prosazuje nový statut spisovatelství jako nezávislé profese, jejíž nositel již není ekonomicky nezávislým příslušníkem patriciátu, vzdělavcem nebo duchovní osobou tvořící úvahové, naučné, politické či beletristické texty v rámci jedné z sociálních rolí připisovaných dobovou kulturou své třídy, ale (podle slov již zmíněného Williama Charvata) „*žije pro literaturu*“ a zároveň „*z literatury*“ (cit. dle HEWITT 2009: 619). Toho druhého pak moderní profesionální autor dosahuje zejména prostřednictvím literárního trhu, který se (po staletých antecendencích ve vyspělých centrech západního světa) jako všeobecný fakt literárního života v Evropě ustavuje rovněž v průběhu 18. a 19. století a stává se jednou ze systémových složek moderní literární kultury jako takové.

Ekonomických institucí, jejichž prostřednictvím dosahuje autor ze své literární práce určitého materiálního výnosu, existovalo a dodnes existuje vícero; literární trh není ani první, ani jedinou z nich. Při svém nástupu v průběhu 18. století (v podmínkách českých zemí s jejich charakteristickým opožděním koncem tohoto věku) trh a jím generované zdroje z hlediska všech subjektů literární komunikace teprve pomalu doplňoval možnosti, jež autorům do té doby skýtal systém patronátu či mecenátu. V jejich rámci byl autor dlouhodobě nebo jednorázově podporován organizací církevní či světské moci nebo individuální osobností z řad hospodářských, kulturních a politických elit země, v jejíž literární kultuře byl významně přítomen. Podpora ze strany patrona či mecenáše mohla být finanční, ale také naturální (ubytování či jiné bezplatně poskytované životní potřeby); co patron jejím poskytnutím získával či získává, mohla být sociální prestiž, určitý symbolický kapitál v bourdieuovském smyslu, ale také celá škála pouze individuálně pocitovaných morálních hodnot, spočívajících v účasti na vzniku a šíření uměleckých děl. S nástupem literárního trhu získal každopádně moderní au-

3) Lze si zároveň představit ještě jeden potenciální efekt jazykově limitovaného literárního trhu a tzv. malé literární kultury vůbec: že je v ní moment ekonomické oběti distribuován z uzlu produkce i do dalších uzlů literární komunikace. Znamenalo by to kupříkladu, že v takové literární kultuře bude operovat poměrně více „malých“ nakladatelství, takových, která nahrazují hledisko zisku hlediskem uskutečnitelnosti edičních záměrů, nebo že se zde častěji než jinde budeme setkávat dokonce s nakladateli, pracujícími v režimu ekonomické sebevraždy (vydávání na úkor osobního majetku apod.). Znamenalo by to patrně i sníženou citlivost čtenářů vůči cenám knih a třeba i prostorovým a dalším nárokům, jež s sebou nese budování osobních knihoven. Bylo by však věcí dalšího zkoumání a další argumentace, má-li rozsah literárního trhu tyto efekty a je-li to i případem literární kultury české.

tor možnost nevázat se individuálním vztahem k objednavateli, mecenáši či patronovi a k jeho názorům, postojům a vkusu, ale vstoupit prostřednictvím časopisů, novin, brožur a knih do ekonomického vztahu s rozptýleným, co do svého rozsahu i skladby rychle expandujícím publikem. Závislost literární práce na anonymním a hromadném publiku, která takto vznikla, nebyla nikdy neproblematická, zvláště ne v českých podmínkách. Zdůraznila totiž význam takových sociokulturních faktorů dopadajících na autorovu existenci, jako je početnost, kulturní pokročilost a vzdělanostní standard společnosti – faktory pro jazykově nevelkou literární kulturu kruciólní. Ani později, od druhé poloviny 19. století, kdy trh začal ekonomice literatury dominovat, nebylo jeho vítězství ani fungování v českých podmínkách úplné. Lokální literární trh charakterizuje až dodnes omezená kapacita, neschopnost generovat dostatek ekonomických zdrojů pro fungování celého literárního systému a z toho vyplývající nutnost značných morálních investic a ekonomických subvencí ze strany účastníků literární komunikace, na prvním místě autorů. Český literární trh nepatří zkrátka k těm, na něž se nedoplácí.

V prostoru moderní literární kultury se v důsledku etablování literárního trhu ustavila celá škála modelů autorského jednání, sahající od konformity s tržním systémem v celém rozsahu mediálních aktivit autora až po jeho podobně totální negaci. Na tomto druhém pólu se ekonomika literární profese mohla v českých zemích po celé 19. i 20. století opírat o diferencovanou soustavu netržních institutů. Cestou nejrůznějších podpor, příspěvků, stipendií a prémie se na nich podílel soukromý mecenáš, ale také jeho moderní transformace v podobě organizací ustavovaných občanskou společností: kulturních spolků, nadací, místní samosprávy i nejrůznějších společenství umělců a literátů; postupně přibýly k těmto nástrojům mecenátu prémie a ceny udělované za literární díla nebo literární tvorbu. V celé české moderní kultuře je dále silně patrná role patronátu. Ten přetrval nástup literárního trhu a od konce 19. století se transformoval v systémy státní kulturní politiky, v nejrůznější dotace či výhody (daňové a jiné) udělované individuálním literárním činitelům nebo literárním organizacím v rámci těchto politik. Po druhé světové válce zažil dokonce český literární život pokus o návrat patronátu v extrémním rozsahu. Kulturní politika socialistického období 1945–1989, legitimizovaná mimo jiné právě mnohokrát již zmíněnou averzí moderních literátů vůči literárnímu trhu, byla vedena snahou tento trh zrušit a nahradit jej jiným systémem odměňování autorů. Takovým, který by nastolil onu rovnost estetické a ekonomické hodnoty, moderními básníky trpce postrádanou...

Studie shromážděné v této knize psali literární historici, historikové kultury, odborníci na autorské právo a kulturní politiku. Kapitoly v předkládané knize jsou uspořádány převážně podle chronologického hlediska; na počátek a na konec souboru klademe studie s teoretickým nebo historickým přesahem k celku české literární kultury pozorovaného období. Metodologická východiska či inspirace příspěvkatelů byly přitom různé. Není náhodou, že podněty čerpali převážně ze zahraniční teorie, z francouzských či angloamerických dějin knihy, z německé empirické literární vědy, z britského kulturního materialismu, nikoli z domácí literárněvědné tradice.

V ní byla témata, k nimž jsme se pokusili přiblížit touto knihou, soustavněji zohledňována pozitivistickými historiky (a to nejen literatury, ale i kultury, práva apod.).

V posledních desetiletích se dané problematice v naší oblasti věnovala spíše kulturní historie či knihověda, jak o tom svědčí například Tobolkovo kompendium *Knihy* (TOBOLKA 1950) nebo aktuálně *Encyklopedie knihy* Petra VOITA (2006). Odhlédneme-li od vědeckých setkání, konaných na podobné téma v poslední době a nezavršených dosud tiskovým výstupem (zejména konference „Kolektivní a individuální mecenášství a kultura veřejného daru v občanské společnosti“, uspořádaná v roce 2008 při příležitosti stého výročí úmrtí Josefa Hlávky), tematicky související příspěvky obsahují publikace věnované dějinám a působení ČAVU (např. POKORNÝ 1993). Blízké zaměření signalizuje rovněž titul olomouckého konferenčního sborníku *Literatura a komerce* (1994). Jeho přispěvatelé se však (s výjimkou úvodního slova Jiřího Fialy a drobné poznámky Jiřího Skaličky o Eskymo Welzlovi sub specie daňových příznání) vesměs věnovali hodnotové, kulturní a sociální stratifikaci literatury a hlavně problematice literární periferie. Proto až ve Voitově úctyhodné encyklopedii nalézáme – na rozdíl od domácích literárněvědných slovníků – heslovité výklady klíčových pojmů našeho zájmu (autor, honorář, náklad, cena knihy apod.). Voit přitom svoje kompendium omezil na období od (evropského) vynálezu knihtisku do počátku 19. století. V hesle „nakladatelství“ přitom na margo vznikající moderní české literární kultury napsal:

„České nakladatelství 18. a počátku 19. století se vyvíjelo odlišně od zahraničního. Institut svobodného čili profesionálního spisovatele se vžíval velmi pomalu a literární práce byla napořád chápána spíše jako nehonoraná služba vlasti. Namísto autorských honorářů dostávali spisovatelé smluvený počet výtisků, které ze svých bytů distribuovali sami, a tiskařům, nakladatelům i knihkupcům tak odníмали část povinností. Tento mechanismus pak nutil spisovatele hledat výnosnější občanská zaměstnání a bránil vytvoření standardních vazeb mezi nabídkou a poptávkou.“ (VOIT 2006: 615)

Naše kniha navazuje tam, kde naši předchůdci v tématu skončili.

LITERATURA

BELL, Daniel

1999 *Kulturní rozpory kapitalismu*; přel. Lukáš Gjurič (Praha: SLON)

HEWITT, Elizabeth

2009 „The Vexed Story of Economic Criticism“; *American Literary History* XXI, Fall, s. 618–632

CHARVAT, William

1992 *The Profession of Authorship in America 1800–1870*; ed. Matthew J. Bruccoli (New York/Oxford: Columbia University Press)

JANÁČEK, Pavel

2005 „Co to znamená, když se řekne ‚literary culture‘?“, *Česká literatura* LIII, č. 4, s. 556–567

LA BLANC, Gregory P.

2000 „Economic and Literary History: An Economist's Perspective“; *New Literary History* XXXI, Spring, s. 355–377

LITERATURA...

1994 *Literatura a komerce* (Olomouc: Univerzita Palackého)

OSTEEN, Mark – WOODMANSEE, Martha (edd.)

1999 *The New Economic Criticism. Studies at the Intersection of Literature and Economics* (London: Routledge)

POKORNÝ, Jiří (ed.)

1993 *Česká akademie věd a umění 1891–1991. Sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti* (Praha: Historický ústav AV ČR)

SCHMIDT, Siegfried J.

1982 *Foundation for the Empirical Study of Literature. The Components of a Basic Theory*; přel. Robert de Beaugrande (Hamburg: Helmut Buske Verlag)

TOBOLKA, Zdeněk

1950 *Kniha. Její vznik, vývoj a rozbor* (Praha: Orbis)

VOIT, Petr

2006 *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* (Praha: Libri)